

CÖNKLERDE DİVAN ŞİİRİ, DİVAN ŞİİRİNDE CÖNKLER

Diwan Poetry in Cönks, Cönks in Diwan Poetry

Prof. Dr. M. Fatih KÖKSAL*

ÖZ

Şiir mecmuaları ve cönkler Türk edebiyatı tarihinin birincil kaynakları arasındadır. Bu eserler, edebiyat tarihimize zengin malzeme sunmalarının yanı sıra içerdikleri şiir / edebiyat dışı kayıtlarla başta halk bilimi olmak üzere sosyoloji, kültür tarihi, dinler tarihi, hatta alternatif tıp ve farmakoloji gibi çok farklı alanlar için de üzerinde çalışılmayı bekleyen verimli kaynaklardır. Ne var ki derleme niteliğini taşıyan her iki tür üzerinde yapılmış ve yapılmakta olan akademik çalışmaların yeterli olduğu söylenemez. Şiir mecmualarına yönelik çalışmalarda özellikle son yıllarda bir artış gözleniyorsa da cönkler üzerine yapılan bilimsel çalışmaların, bu kaynakların sayısına nispetle çok az olduğu açıktır. Bu çalışmada önce cönk kavramı edebi bir terim olarak ele alınacak, daha sonra sırasıyla cönklerde saz, tekke ve divan şairlerinin ne derece yer aldıkları ortaya konacak, doğrudan doğruya bu verilerden elde edilen sonuçla varılan “cönk” kavramının, bilinen yaygın cönk tanımıyla örtüşmediği gösterilecektir. Sonrasında cönklerde şiirleri en çok yer bulan divan şairleri üzerine türlü değerlendirmelere yer verilecek ve nihayet “cönk” kelimesinin tezkire, divan, şiir mecmuası gibi Türk edebiyatı tarihinin kaynak metinlerinde nasıl yer aldığı bir başka ifadeyle divan şairine göre cöngün ne olduğu hususunda örnek metinler ışığında tespit ve değerlendirmeler yapılacaktır. Yapılan çalışmada ulaşılan sonuçların somut olarak izlenebilmesi için tablolar eşliğinde sunulan verilerin, değerlendirilen cönk sayısının yoğunluğu göz önüne alındığında bir örnekleme değil, hemen bütün cönkleri kapsayıcı tespitler olduğu söylenebilir. Makalemizde değerlendirilen bir başka husus da şiir mecmuaları cönk derleyicilerin eserlerine aldıkları şairlere dair eğilimlerinin mukayeseli tespitidir. Bu çalışmanın “cönklerde divan şiiri” kısmının ana kaynağını şahsî kütüphanemizde bulunan 63 adet cönk ile yazmalar.gov.tr adresindeki 571 adet cönkten şair tasnifi yapılmış olan 480 cönk oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler

Cönk, Şiir Mecmuası, Divan, Saz ve Tekke Şairleri

ABSTRACT

Poetry collections (*majmuas*) and *cönks* are among the primary resources of Turkish Literature history. Apart from providing rich materials for literary history, these works are productive resources waiting to be worked on in terms of carrying many records related to various areas such as sociology, folklore, cultural history, history of religions, alternative medicine and pharmacology. However, it is hard to say that academic works on these are sufficient both in quality and quantity. Although the number of the works on *poetry majmuas* has increased in recent years, the ones on *cönks* are pale in comparison to amount of them available in the resources in portion. In this study, first, the concept of *cönk* is defined as a literary term. Secondly, the portion of the diwan, folk and the mystical poets took place in *cönks*, and which of these poets are high in number are searched in this paper. Based on this data, it will be concluded that the common definition of *cönks* are not identical with the one came out from this work. Thirdly, some remarks will be added on the poets mostly used in the *cönks*. Finally, giving sample texts the term of *cönk* will be redefined, in other words what the *cönk* really is will be answered according the main sources of Turkish literary history such as *diwans*, *tezkeres* and *poetry majmuas* in here. In addition to this, some evaluations will also be done. Regarding the number of the *cönks* examined in this paper, it can be said that the data presented via tables for monitoring the concrete results, is not a sampling, but tangible findings contain almost all surveyed *cönks*. Another issue evaluated in our article is to determine comparative findings on inclinations of *majmuas* and *cönk* compilers in choosing poets taken to their works. The basic materials -*cönks*- used for writing the 'diwan poetry in the cönks' part of this work, are the compile of 63 ones from my personal library and the 480 classified ones out of 571 cönks placed in official website of yazmalar.gov.tr.

Key Words

Cönk, Poetry *Majmuas* (Poetry Collections), Diwan, Folk Poets and Mystical Poets

* Amasya Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Eski Türk Edebiyatı Anabilim Dalı, Amasya/Türkiye mfkoks@msu.edu.tr

I. Cönk Hakkında Birkaç Söz

Cönk kelimesinin etimolojisi ve sözlük anlamları üzerinde bugüne kadar yeterince yayın yapıldığı¹ için bu yazıda “cönk” kavramının köken ve anlamı dışında, “bir edebî terim olarak cönk” konusuna değinilecek, bilahare esas konuya geçiş yapılacaktır.

Cönk için yapılan “*Çoğunlukla halk şairlerinin şiirlerinin bir araya toplandığı uzunlamasına açılan defterlere cönk denir.*” tanımı edebî ve akademik çevrelerde genel kabul görmüştür. Bu tanımda biri biçimi, diğeri içeriği ilgilendiren iki temel vardır. İçerik bakımından, bu ve benzeri ortak tanımların aksine Günay Kut cönk hakkında “*Cönk adını verdiğimiz ve mecmualardan sadece biçim bakımından farklı olan eserler...*” (2005: 315) ifadesini kullanarak zımnen içerik bakımından cönklerle mecmuaların çok farklı olmadığını belirtir. Cönge dair biçim bakımından nasıl yaklaşıldığına baktığımızda, kimi akademisyen ve araştırmacıların, kitap şeklinde olsa bile halk veya tekke şairlerinin şiirlerini barındıran yazmaları “cönk” olarak isimlendirmelerine² karşılık M. Sabri Koz, “uzunlamasına (tûlânî) açılma” konusunu ısrarla vurgular ve yapraklarında her türlü metne yer verilen bu tür mecmuaları cönk olarak kabul eder (2012: 159) ki biz de bu hususu önemsiyor ve Koz’a katılıyoruz. Nitekim Dursun Yıldırım da bu hususa temasla “*Fakat, bunların mecmua gibi enine soldan sağa doğru açılanları olduğu da söylenmektedir. Biz bu görüşe katılmıyoruz.*” (2013: 24-25) demektedir.

Yazımızın bu bölümünde, muhteva bakımından “cönk”ten ne anlamak gerektiğini aydınlatmak için daha

önce istatistiksel bir çalışma yapılmadığını tespit ettiğimiz bu hususta kanaatlerle değil istatistik verilerle değerlendirmelerde bulunulacaktır.

Aşağıdaki ayrıntılı dökümdede daha net görüleceği gibi şahsî kütüphanemizdeki³ 63 adet cöngün hutbe ve dua mecmuası, divançe, şarkı ve kanto mecmuası muhtevalı olanlar dışında kalan 51’inde saz, tekke ve divan şairlerini şiir sayılarına göre sıraladığımızda karşımıza çıkan manzara şudur:

Cönklerde en çok şiir bulunan, tekke şairi olarak kabul ettiğimiz ilk 10 şairin (Yûnus Emre⁴, Hatâyî⁵, Türâbî⁶, Azîz Mahmûd Hüdâyî, Niyâzî-i Mısırî, Pîr Sultân Abdâl, Virânî, Eşrefoğlu, Sezâyî, Kul Himmet) bizdeki cönklerde yer alan şiirlerinin toplam adedi 320’dir. Bu sayı %35.69’luk orana tekabül etmektedir.

Yine bahsettiğimiz 51 cönge göre “saz şairi” veya “halk şairi” olarak tanımladığımız şairlerden ilk 10’a girenlerin (Âşık Ömer, Kuloğlu, Şem’î, Dertli, Âşık Kerem, Emrâh, Kurbânî, Gevherî, Gedâyî, Seyrânî) toplam 215 şiiri mevcuttur ki %21.65’lik bir orana tekabül etmektedir.

Divan şairlerinin cönklerde en çok yer bulan ilk 10 ismine bu açıdan baktığımızda sonuç daha da şaşırtıcıdır. Cönklerde şiirleri en çok yer alan⁷ ilk 10 divan şairinin (Nesîmî, Fuzûlî, Vâsîf, Rûhî, Nefî, Zâtî, Bâkî, Hayâlî, Yahyâ, Nâbî) toplam şiir sayısı tam 404’dür (%42.66).⁸ Nesîmî’yi şiirlerinin muhtevası bakımından tekke şairi kabul etsek bile geriye kalan dokuz şairin 216 şiiri bulunmaktadır ki bu da aynı cönklerdeki saz şairlerinin sayısı (215) kadar bir miktara karşılık gelmektedir.⁹

Sıra	Şair	MFK Kütüphanesi cönklerindeki şiir sayısı
1	<i>Nesîmî</i>	188
2	Yûnus	97
3	Âşık Ömer	95
4	<i>Fuzûlî</i>	88
5	Hatâyî	43
6	Turâbî	39
7	Hüdâyî	27
8	Niyâzî-i Mısri	24
9	Kuloğlu	24
10	<i>Nâbî</i>	24
11	Pîr Sultân Abdâl	23
12	Virânî	22
13	<i>Vâsıf</i>	20
14	Şem'î	19
15	<i>Rûhî</i>	17
16	Eşrefoğlu	16
17	Dertli	16
18	Emrâh	15
19	<i>Zâtî</i>	16
20	Kurbânî	14
21	Sezâyî	15
22	<i>Nef'î</i>	15
23	Kul Himmet	14
24	Âşık Kerem	13
25	<i>Yahyâ</i>	13
26	<i>Bâkî</i>	12
27	<i>Hayâlî</i>	11
28	Nizâmoğlu	9
29	Gevherî	9
30	Şems-i Tebrîz(î)	9
		%
Toplam	<i>Halk şairleri: 205</i>	<i>%21.65</i>
	<i>Tekke şairleri: 320</i>	<i>%35.69</i>
	<i>Divan şairleri: 404</i>	<i>%42.66</i>

Tablo 1: MFK Kütüphanesi'ndeki cönklerle göre ilk 30'daki şairlerin şiir sayıları

Aşağıdaki tabloda ise cönklerde yer alışlarına göre kendi alanlarında ilk 10'a giren saz, tekke ve divan şairlerine yer verilmiştir. İlk sütundaki şairler ve A sütunundaki sayılar, www.yazmalar.gov.tr adresindeki 480 ve MFK Kütüphanesindeki 63 cöngün toplamına göre şairlerin şiirlerinin kaç

ayrı cönkte yer aldığını; ikinci “şair” sütunundaki şairler ve B sütunundaki sayılar, www.yazmalar.gov.tr adresindeki 480 cöngö göre şairlerin şiirlerinin kaç ayrı cönkte yer aldığını; üçüncü “şair” sütunundaki şairler ve C sütunundaki sayılar, MFK Kütüphanesindeki 63 cöngö göre şairlerin şiirlerinin kaç ayrı cönkte yer aldığını gösterir. Divan şairlerinin mahlaslarının sonundaki ayraç içindeki rakamlar ise kendi aralarındaki sıralamalarını göstermektedir.

Sıra	Şair	A	Şair	B	Şair	C
1	Âşık Ömer	215	Âşık Ömer	199	Yûnus	25
2	Yûnus	202	Yûnus	177	Âşık Ömer	16
3	Gevherî	164	Gevherî	158	Nesîmî (1)	14
4	Niyâzî-i Mısrî	124	Niyâzî-i Mısrî	111	Niyâzî-i Mısrî	13
5	Nesîmî (1)	110	Şem’î	98	Hüdâyî	11
6	Şem’î	108	Nesîmî (1)	96	Eşrefoğlu	11
7	Eşrefoğlu	90	Eşrefoğlu	79	Fuzûlî (2)	10
8	Dertli	83	Dertli	76	Şem’î	10
9	Fuzûlî (2)	81	Fuzûlî (2)	71	Hatâyî	9
10	Hüdâyî	77	Hüdâyî	66	Rûhî (3)	9
11	Karacaoğlu	55	Karacaoğlu	55	Kuloğlu	8
12	Nâbî (3)	50	Nâbî (3)	46	Virânî	8
13	Rûhî (4)	47	Gedâyî	41	Vâsıf (4)	8
14	Âşık Kerem	45	Seyranî	41	Turâbî	7
15	Sezâyî	45	Âşık Kerem	39	Dertli	7
16	Gedâyî	44	Emrâh	39	Sezâyî	7
17	Emrâh	43	Rûhî (4)	38	Bâkî (5)	7
18	Bâkî (5)	42	Sezâyî	38	Hayâlî (5)	7
19	Nizâmoğlu	42	Nizâmoğlu	36	Kul Himmet	6
20	Seyranî	41	Kuddûsî	36	Kay. Abdal	6
21	Hatâyî	40	Bâkî (5)	35	Âşık Kerem	6
22	Vâsıf (6)	40	Turâbî	33	Nizâmoğlu	6
23	Turâbî	40	Vâsıf (6)	32	Gevherî	6
24	Kuddûsî	38	Hatâyî	31	Muhibbî (6)	6
25	Virânî	33	Yahyâ (7)	26	Pîr Sultân	5
26	Kuloğlu	32	Virânî	25	Zâtî (7)	5
27	Yahyâ (7)	31	Kuloğlu	24	Nef’î (7)	5
28	Nef’î (8)	26	Nef’î (8)	21	Yahyâ (7)	5
29	Hayâlî (9)	25	Zâtî (9)	19	Şems-i Tebrîz(î)	5
30	Zâtî (10)	24	Kul Himmet	18	Nâbî (8)	4
	Kul Himmet ¹⁰	24	Hayâlî (10)	18¹¹	Emrâh	4
	Muhibbî (10)	24	Muhibbî (10)	18	Gedâyî	4
Tür:	Cönk adedi:	%	Toplam cönk:	%	Toplam cönk:	%
Saz	Saz: 830	39.8	Saz: 770	41.84	Saz: 61	23.46
Tekke	Tekke: 755	36.2	Tekke: 650	35.32	Tekke: 119	45.77
Divan	Divan: 500	24.0	Divan: 420	22.84	Divan: 80	30.77

Tablo 2: Farklı cönklerde yer alışlarına göre ilk 30 şair

Şiir sayılarını değil, şairlerin kaç farklı cönkte yer aldıklarını değerlendirdiğimizde ortaya çıkan manzara Tablo 2’de görülmektedir. Bu tabloda MFK Kütüphanesi’ndeki 63 adet cönkte, www.yazmalar.gov.tr dökümü yapılmış 480 adet cönkte ve her ikisinin toplamındaki dağılım ayrı ayrı incelenebilir. Burada sadece toplam sayı olan 543 adet cöngün ortaya koyduğu oranları ifade edecek olursak; divan şairleri cönklerde %24’lük bir yer işgal ederken tekke şairlerinin cönklerde yer alışı %36.20, saz şairlerinin oranı ise %39.80’dir.

Yukarıdaki veriler ışığında -sadece “şeklen” cönk olan yazmalar hariç tutulmak kaydıyla- klasik bir cönk tanımını şöyle yapabiliriz:

“Saz, tekke ve divan şairlerinin şiirleri ile bazı anonim ürünlere yer veren; kimilerinde türlü dualar, fal, cıfr, reml, vefk, tılsım vb. gizli ilimlere dair kayıtlar, ilaç terkip ve tarifleri, rüya tabirleri, mektup suretleri, muhtelif tarih kayıtları, alacak-verecek hesapları gibi şiirle ilgisi olmayan türlü bilgi notlarının da bulunduğu, uzunlamasına açılan, ensiz el yazması eserlere cönk denir.”

II. Cönklerde Divan Şiiri

MFK Kütüphanesi’ndeki 63 cönkte divan şairlerinin varlığı, ilginç sonuçlar ortaya koymuştur. Cönklerde en çok şiir bulunan ilk 10 divân şairinin şiirlerinin kaç cönkte yer aldığı ve bu cönklerdeki toplam şiir sayıları aşağıdaki tablodaki görülmektedir.

Sıra	Divan şairi	Yer aldığı cönk adedi	Cönklerdeki şiirlerinin adedi
1	Nesîmî	14	188
2	Fuzûlî	10	88
3	Nâbî	5	24
4	Vâsıf	8	20
5	Rûhî	9	17
6	Zâtî	5	16
7	Nefî	5	15
8	T. Yahyâ	5	13
9	Bâkî	7	12
10	Hayâlî	7	11

Tablo 3: Divan şairlerinin MFK Kütüphanesi’ndeki “cönklerde” yer alışı

Buna göre cönklerde, en çok şiiri bulunan divan şairi, hem yer aldığı cönk adedi hem de şiir sayısı bakımından açık farkla Nesîmî’dir. İkinci sırada ise diğer şairlerle çok açık bir arayla Fuzûlî gelmektedir. Şiir sayısına göre 3. sırada olan Nâbî, yer aldığı cönk sayısına göre gerilerdedir. Ancak yazmalar.gov.tr’deki cönklerde de 3. sırada olması şiir adedinin makul ortalamayı verdiğini gösterir. Yine ilk 10 sıra aynı kalmak üzere, diğer şairlerin sıralanışında bizdeki 63 cönk ile yazmalar.gov.tr’deki tasnifi yapılmış 480 cönk arasında kimi sıralama farklılıkları ortaya çıkmaktadır ki bu da normaldir.

Cönk ve şiir mecmuası derleyicilerinin zevkleri ve sanat anlayışlarını mukayese edebilmek için aynı divan şairlerinin şiir mecmualarında nasıl sıralandığını da araştırdık. MFK Kütüphanesi’nde yer alan 54 şiir mecmuasına göre mecmualarda en çok şiiri bulunan divan şairleri şöyledir:¹²

Sıra	Şair	Yer aldığı Mecmua adedi	Mecmualardaki şiirlerinin adedi
1	Nesîmî	22	145
2	Bâkî	17	138
3	Fuzûlî	28	117
4	Nev'î	4	83
5	Vâsîf	14	61
6	Necâtî	6	55
7	Yahyâ	11	50
8	Rûhî	12	47
9	Ulvî	9	40
10	Nef'î	6	35
11	Nâbî	15	30
12	Hayâlî	8	24
13	Nedîm	11	21
14	Zâtî	11	20

Tablo 4: Divan şairlerinin MFK Kütüphanesi'ndeki "şiir mecmualarında" yer alışı

Bu dağılımda kimi şairler için sıra dışı durumların bulunduğunu hatırlatalım. Mecmua derleyicisinin zevkine veya farklı sebeplere bağlı olarak bazı mecmualarda kimi şairlerin şiirleri çok fazla sayıda çıkabilmektedir. Bununla birlikte Nesîmî, cönklerde olduğu gibi şiir mecmualarında da en ön sıradadır. Şiir adedi bakımından 3. sırada görünen Fuzûlî, şiirlerine yer veren mecmua adedine bakıldığında Nesîmî'yi de, Bâkî'yi de geçmektedir. Şiir adedi bakımından ilk 10'a giremeyen Nâbî, yer aldığı şiir mecmuasına göre 4. sıraya yükselmektedir. Yani az şiirle ama çok şiir mecmuasında yer almıştır ki bu da geniş bir kabul gördüğünün işareti addedilmelidir.

Şiir mecmualarında yer alan şiir sayısı bakımından ilk 5-10. sırayı paylaşan şairler, şiirlerinin toplamda kaç mecmuada yer aldığına göre yapılan sıralamada da hemen hemen aynı sıralarda yer almışlardır. Altı şiir

mecmuasındaki 55 şiiriyle 6. sırada bulunan Necâtî'nin de Nev'î gibi MFK Kütüphanesi cönklerinde hiç şiiri yoktur. İki cönkte üç şiiri bulunan Ulvî ise şiir mecmualarına göre yaptığımız incelemede dokuz mecmuadaki 40 şiiriyle 9. sıradan ilk 10'a girmiştir.

Cönk derleyicileri ile şiir mecmuası derleyicilerinin divan şairlerine olan yönelimlerini mukayeseye ettiğimizde şu sonuçlara ulaşıyoruz:

1. Seyyid Nesîmî ve Fuzûlî, hem cönk, hem mecmua derleyicilerinin en beğendikleri iki divan şairidir. Nesîmî'nin cönklerdeki yeri sadece divan şairleri arasında değil, bütün şairler arasında da en önlere sahiptir.

2. Şiir mecmualarında da bu iki şair ilk iki sırayı paylaşmaktadır. Ancak şiir mecmualarında Nesîmî ve Fuzûlî'den sonra gelen şairler birbirini tedricî ve makul bir sırayla izlerken, cönklerde bu ilk iki şairden sonra adeta bir uçurum gözlenmektedir. Şöyle ki; Nesîmî'nin cönklerdeki şiir sayısı 188, Fuzûlî'nin 88, 3. sıradaki Nâbî'nin ancak 24'dür. www.yazmalar.gov.tr'deki cönklerde bu geçiş kısmen tedricîdir. Orada, yer aldığı 71 cönkle 2. sırada bulunan Fuzûlî'den sonra gelen Nâbî'nin şiirleri 46 cönkte bulunmaktadır.¹³

3. Rûhî'nin MFK Kütüphanesi'ndeki şiir mecmualarında, yer aldığı mecmua bakımından 5, şiir sayısı bakımından 9. sırada iken cönklerde Nesîmî ve Fuzûlî'nin ardından Nâbî'yle hemen hemen aynı sayıda cönkte yer bularak en çok rağbet gören divan şairleri arasında yer almaktadır.

4. Şiir mecmualarında 10. sırada yer bulabilen Nef'î, beş cönkteki 15 şiir

iriyle cönk derleyicilerinin en çok sevdiği divan şairleri arasında yer alırken yazmalar.gov.tr'deki cönklere göre ise 8. sıradadır.

5. Şiir sayısı bakımından şiir mecmualarının Nesîmî'den sonra en rağbet gören şairi olan Bâkî, hem bizdeki, hem www.yazmalar.gov.tr'de bulunan cönklerde, hem de genel toplamda divan şairleri arasında 5. sırada kabul görmüştür.

6. Enderunlu Vâsîf'ın cönklerde en çok yer bulan divan şairleri arasında olması dikkat çekmektedir. Bizce bunun iki sebebi olabilir: İlki, Vâsîf'ın tarz olarak cönk derleyicilerinin zevkine hitap eder bir söyleyişe sahip olması, ikincisi ise cönklerin çoğunun derleniş tarihinin Vâsîf'ın hayatta ve meşhur olduğu bir döneme tesadüf etmesi olsa gerektir.

7. Şiir mecmualarında ilk 10'a giren Ulvî, Necâtî, Nev'î ve Nedîm cönklerde çok az yer bulabilmişlerdir.

Burada verilen sayılar ve oranların göremediğimiz diğer cönkler için ne kadar geçerli olabileceği sorusu haklı bir soru olabilir. Bu çalışmada değerlendirilen 543 cöngün kayda değer bir sayı olduğunu söylemekle yetinelim. Bu itibarla, önümüzdeki tablo, kanatimizce aşağı yukarı bütün cönkleri temsil ve teşmil eder durumdadır.

Konumuzla ilgili asıl vurgulanması gereken sonuç ise, cönklerdeki yaklaşık her dört şiirden birinin divan şairlerine ait olduğu gerçeğidir.

III. Divan Şiirinde “Cönk”

III.1. Divan Şairine Göre Cönk¹⁴

Şiir derlemelerine “mecmua” demeyi tercih eden divan şairleri, günlük hayatlarının önemli bir parçası olan

mecmuayı şiirlerinde benzetme ve hayal unsuru olarak değerlendirmişler, mecmuanın kâğıt, cilt hususiyetleri, tezyinî nitelikleri, mürekkep renkleri, yazı, şiir vb. özelliklerini, başta sevgilinin güzellik unsurları olmak üzere pek çok konuda şiirlerine malzeme yapmışlardır.

Bununla birlikte divan şairlerinin cöngede de bir “şiir derlemesi” anlamında “mecmua”dan farklı bakmadıklarını, ancak eserlerinde “cönk” kelimesini mecmuaya göre çok daha az kullandıklarını tespit ediyoruz.

Cönklere şekilden dolayı halk arasında “sığır dili” de dendiğini biliyoruz. Es'ad Efendi'nin, biyografik eseri olan Şâhidü'l-müverrihîn'de geçen “sığır dili mecmû'alar” ifadesi, mecmuayla cönk arasındaki farkın şekille ilgili olduğunu teyit edici mahiyettedir (Oğraş, 1995: 79):

“Bir takım bü'l-hevesânın vâhî ve ba'id ma'nâlar virerek ve tekellüfî istihrâclar kaydlarına düşerek *sıgır dili mecmû'alara* yazup...”

“Sığır dili” tabirinin cönk anlamında kullanıldığını 18. yüzyıl şairlerinden İbrâhîm Tırsî'nin şu beytiyle daha açık anlıyoruz (Orak, trsz: 94):

Bir *cöngi*¹⁵ var *sıgır dili* zâhid bakar yine

Yârân görürse olmada bîzâr açar kapar

Gelibolulu Âlî'nin, *Künhü'l-ahbâr*'ında cönk kelimesi birkaç yerde geçmektedir. Âlî; Sübûtî, Ârif, Edirneli Sâdık ve Selikî'nin biyografilerinde (İsen, 1994: 201, 311, 232, 240) cönk kelimesini hep “şiir mecmuası” olarak da anlaşılacak tarzda kullanılmıştır.

Âşık Çelebi de *Meşâ'irü's-su'arâ*'sında da Keşfî'yi eleştirirken

(Kılıç, 2010: 2/719) “cönklerde ve mecmualarda” dost meclislerinde okunabilecek tek bir mısrası bile olmadığı hâlde zamanında hak etmediği yaygın bir şöhreti olduğu için onu eserine aldığı söyler.

Bir başka tezkire müellifi Latîfi, aynı zamanda hocası olan Filibeli Fânî'yi tanıtırken (Canım, 2000: 420) onun şiire dair düşüncelerini de okura aktarır. Fânî'ye göre iyi şiirin meraklıları, tatlı helvaya sineklerin üşüştüğü gibi şiire ilgi duyarlar ve iyi şiirler de “cönklere ve ceridelere” yazılır.

Bugün çok bilgili kişilere “ayaklı kütüphane” dendiği gibi tezkireci Ahdî'nin bildirdiğine göre (Solmaz, 2005: 592) ezberinde pek çok güzel ve seçkin şiir bulunan Hemdemî-i Acem'e de dostları “Ayaklı Cönk” derlermiş.

Ârif'in *Letâif-i Sandûka-i Ma'ârif* adını verdiğini mecmuasının hemen başına şu mısra yer alır (Vural, 2013: 6):

Bülbül-i gülzâr-ı cennetdür bu
*cöng-i*¹⁶ nâzenin

Bu şiirin ardından gelen Yümnî'nin bu eserin yazılışına dair kaleme aldığı tarih manzumesi, Ârif'in mecmuasının adını bize bildirdiği gibi ebced hesabıyla tamamlanmış tarihini (923=1517/18) de vermektedir.¹⁷

İdüp nazar bu *cöng*e adını didi
Ârif

Mecmû'atü'l-letâif Sandûkatü'l-ma'ârif

MFK Kütüphanesi 19 numaralı cöngün hemen başında şu beyit yazılıdır:

Mecmû'a-i eş'ârımı her kim ki
okursa

Dîvâne-i aşk eyle anı ben gibi yâ
Rab

Şeklen cönk olan, ancak muhteva itibarıyla tamamen divan şairlerinin şiirlerini barındıran bu cöng'e bizzat derleyen tarafından “mecmû'a-i eş'âr” denmesi dikkat çekicidir.

III.2. Divan Şairine Göre Şekil Bakımından Cönk

Cönklerin şekil özellikleri de divan şairlerinin mısralarında kendine yer bulmuştur. Cönk, cildinin muhtelif bölümlerinden kâğıdına, mürekkebinde tezhiplerine, hattının çeşidinden cetvellerine, başlıklarına kadar türlü benzetmelerle anlatılmıştır.

Cönkler, ince uzun ve nispeten hacimsiz yazmalar olduğundan koyunda veya kuşakta taşınmaya müsait eserlerdir. Edirneli Nazmî “Koynumuz güzellikler cöngüyle dolu, cebimiz altınla, gümüşle dolu olmamış ne gam!” diyor (Doğan 2010: 1754):

Koynumuz çünkü tolu *cöng-i*
letâyif birle

Tolu olmasa ne gam sîm ü zer-ile
cebimiz

Keza Nev'îzâde Atâyî'nin *Sohbetü'l-ebkâr*'ında geçen aşağıdaki beyitten de cöngün koyna sokularak taşındığı anlaşılıyor (Yelten trsz: 21):

Çıkarıp *cöng*ini bir ehl-i sühan
Şâh-ı gül gibi hemân koynundan

Bu beyit, Klasik şairlerimizin “cönk” anlayışına dair mühim işaretler sunmaktadır. Şöyle ki; söz konusu beyit, şairin *Sohbetü'l-ebkâr* adlı mesnevisinin “sebeb-i te'lîf” kısmında geçmektedir. Şair, sözden, şiirden anlayan kişilerin bulunduğu bir arkadaş meclisinde otururken içlerinden biri koynundan Câmî'nin *Sübhatü'l-ebkâr* adlı eserinin yazılı bulunduğu bir “cönk” çıkarır. Meclistekiler kendisine eseri Türkçeye çevirmesi hususunda

ısrar ederler. Bu bilgi bize, uzunlaşmasına açılan yazmalara da normal kitaplar gibi müstakil eserlerin yazıldığını, böyle bir yazım geleneğinin mevcudiyetini gösterdiği gibi türü, muhtevası ne olursa olsun bu tür yazmalara öteden beri “cönk” dendiğini de edebî bir metinle teyit eder mahiyettedir.

Klasik cönkler genel olarak karmaşık bir imlâya sahip oldukları gibi derleyenlerin eğitim düzeyine paralel olarak hat bakımından da çoğunlukla seçkin ürünler değildir. Ancak divan şairinin bahsettiği cönkler, cildi ve kâğıdı gibi yazısı da nefis ve özenli eserlerdir. Şânî, sevgilisinin yanığının vasıflarının cönk sayfalarına hüsn-i hatla yazılmasını istiyor (Kutluk, 1989: 1/503):

Şâniyâ vasf-ı ruh-ı dilberi tahrîr eyle

Hüsn-i hatt-ıla yazılsın safahât-ı cönge

Emânî, “reyhan kokulu ayva tüyü” olan “hat”la “yazı” manasındaki hattın anlam çeşitliliğini bir yazı türü olan “reyhânî”de buluşturan bir cönkten bahsediyor (Atik, 2011: 750):

Reyhân hat ile cöngine yazsun o gül seni

Tûmâr-ı şîr-i gonçe-sıfat gel açıl yazıl

Bilindiği üzere cönklerde yer yer muhtelif resimler de bulunur. Gerçekten de gerek ülkemizdeki bazı kitaplarda, gerekse İran ve Azerbaycan kütüphanelerinde hem cilt, hem kâğıt, hem yazı bakımından çok sanatkârane cönkler bulunduğu gibi resimli, minyatürlü olanların da mevcudiyeti bilinmektedir.¹⁸ Defterdarzâde Celâl’in bir matlânda bu türden “musavver

cönk”ler söz konusu edilir (Eren, 2012: 260):

San oldı bir musavver cöng-i ra’nâ
Ve yâhod pür-sanem bir deyr-i zibâ

Atâyî, kendi cöngünde “kuloğullarının” niteliklerinden çokça bahsettiğini, mübalağa yoluyla “cöngünün eşkâl [portreler] defterine döndüğünü” söylüyor (Karaköse, 1994: 241):

Vasf itmek ile nakşını her bir kul oglunuñ

Oldı ‘Atâyî cöngümüz eşkâl defteri

Cönklerde metin olarak hep şiirler bulunmaz. Yukarıda yaptığımız “cönk” tanımında sözü edilen pek çok bilgi ve kayıt da cönk sayfalarını doldurur. 16. yüzyıl şairlerinden Defterzâde Ahmed Cemâlî Efendi de matlâ’lardan oluşan eseri *Metâli’-i Cemâlî*’nin ilk beytinde sevgilisinin cöngüne “dua yazmak”tan bahsediyor (Eren, 2012: 50):

Cöngüne yanlışlıg idüp yazdum ise ger du’â

Lutf idüp ma’zûr dut yazmaz yazılmaz bir Hudâ

Bazı cönklerde kasten kesilmiş, koparılmış yapraklarla karşılaşırız. Meçhul bir şair, bir şiir mecmuasında geçen aşağıdaki beytinde bunu yapanlara beddualar ediyor (Boysak, 2007: 247):

Varakını tama’ idüp kesen bu cöng ü divânun

Kesilsün burnı kulağı vü hem [de] elleri anun

Mecmuada art arda olmasından ve muhtevasından aynı şaire ait olduğunu tahmin ettiğimiz aşağıdaki beyitte de cöngün yapraklarının katlanmasından şikâyetle, “Cöngün kâğıdını cehalet eliyle işaret için büken, tıpkı

bağrımın kanını dökmüş gibi olur.” denmektedir (Boysak, 2007: 247):

İşbu *cöngün* kâğıdın her kim nişân için bükür

Dest-i cehl ile hemân-dem bağrımun kanın döker

Aynı şair, “Cöngün kâğıdını işaret için bükenin boyları lâm harfi gibi bükülsün, suratı yüzülsün.” diye beddua-ya devam ediyor:

Kenârını nişân için büken bu *cöng* ü divânun

Bükülsün kaddi lâm olsun yüzülsün sûreti anun

III.2. Divan Şairine Göre Muhteva Bakımından Cönk

Divan şairleri, daha ziyade şekli benzetmelerle andıkları cöngü, yer yer muhteva özellikleriyle de bize sunarlar.

16. yüzyılın ünlü kalemlerinden İbni Kemâl sevgilisine “Cönge yaprak yaprak senin güzelliklerinin vasfı yazılır. O parlak gazeli satır satır gördün mü?” derken bize cönklerdeki şiirlerin klâsik şiirimizin yapısına uygun, sevgilinin güzelliklerinden söz eden şiirler olduğunu gösteriyor (Vural, 2013: 158):

Varak varak yazılan cönge¹⁹ vasf-ı hüsnündür

Satır satır gazel-i âb-dârı gördün mi

Cöngü gönlüne benzeten XVII. şairlerinden Fevzî, gönlünün de tıpkı cönk gibi “dert ve gam hikâyeleriyle” dolu olduğunu söylüyor (Şenödeyici, 2015: 208):

Benüm cöng-i dilümde kıssa-i derd ü gamum çokdur

O bed-hûnun cefâsından muhasal dâstânım yok

Divan şairleri şekil ve muhteva yönünden cönkle ilgili pek çok benzetmeler de yapmışlardır. Tamamını bu-

raya aktarma imkânı bulamadığımız, içinde “cönk” kelimesi geçen 100’den fazla beyit arasında yaptığımız tespitlere göre cönk, divan şiirinde en çok “musâhip, yârân, yâr-ı cân, enîs, mûnis, hem-sohbet, râzdâr” kelimeleriyle *dost ve arkadaşa* (12 örnek); “tıfl-ı dil, tıfl-ı dilistân, tıfl-ı ebced-h’ân” kelimeleriyle öğrenciye (8 örnek); “gül, gül-i handân, gonca, gonca-i handân” kelimeleriyle *gül ve goncaya* (7 örnek); “şârih ve kebûter” kelimeleriyle *haberciye* (6 örnek), “dilber, dilber-i fettân, cânân” kelimeleriyle *sevgiliye* (5 örnek); “bostân, gülistân, bahâristân” kelimeleriyle güllük güneşlik, yeşillik *bahçelere* (5 örnek), “mest, mestâne, hayrân” kelimeleriyle *sarhoşa* (5 örnek); “bahr-i bî-pâyân ve lücce-i ‘ummân” kelimeleriyle *okyanusa* (4 örnek) benzetilmiştir. İkişer örnekle *bül-büle*, *meddaha* (“kıssa-hân, hikâyet-hân”), kadehe ve gönüle benzetilen “cöng”ün birer örnekle de *abdâl*, *âşık*, *ayna*, *çadır*, *eşkâl defteri*, Arap şairi *Hassân*, *koltuk veziri*, *Nigârîstân*, *pervâne*, *sadeğ*, *gül dalı*, *şehbâz*, *güzeller şahı*, *tavus* ve *tercümana* benzetildiğini tespit ettik.

III.3. Cönklerin Edebî ve Sosyal İşlevleri

Yukarıda cönklerin fizikî durumlarından söz ederken koyunda veya kuşakta kolaylıkla taşınabilen eserler olmaları yönüyle de klâsik şiiri-mize konu edildiklerinden bahsettik. Süheylî, cöngün bir yerde karar etmeyip ev ev gezdiğini söyler. Buradan cönklerin her mecliste yaygın olarak okunan eserler olduğu gibi elden ele gezdiği, pek çok sahip değiştirdikleri de anlaşılmaktadır (Harmancı, 2007: 322):

İy serv-i hoş-hırâm seni ister ün-
lerin

Bir yerde yok karârı gezer hâne
hâne *cönk*

Kolay ve pratik kullanıma uygun
yazma türü olduğu için koyunda taşı-
nan cönk, sahibi nereye gitse onunla
beraberdır. Gurbette âdeta bir sohbet
arkadaşıdır. Medhî, “cönk” redifli ga-
zelinin matla’ beytinde bunu dile geti-
riyor (Gıynaş, 2014: 2/514):

Dâr-ı gurbetde musâhib gibidür
yârâna *cönk*

Nazm-ı gevher-bâr ile pür bir gü-
zel şâhâne *cönk*

Medhî’nin “cönk” redifli gazelinin
son beytine bakılırsa, divanlar, mesne-
viler ve sair eserler gibi bu seçkin şi-
irlerle dolu antolojiler de padişaha su-
nulabiliyormuş (Gıynaş, 2014: 2/514):

Medhiyâ eş’âr ile ahvâlüm iş’âr
itmege

Bana lâzım oldu sunmak husrev-i
devrâna *cönk*

Sünbülzâde Vehbî ünlü *Sühan
Kasidesi*’nde şair geçinenleri eleştiri-
rken, ortalığın nerede biri ölse onun
mezar taşına tarih düşmeye yeltenen-
lerden, cönkleri, tomarları mezar yeri-
ne çeviren “söz ölüleri”nden (mevtâ-yı
sühan) geçilmediğinden dert yanıyor
(Yenikale, 2011: 288):

Kim vefât etse kazıp seng-i
mezâra târîh

Cönk ü tûmârın eder mahşere
mevtâ-yı sühan

Vehbî bir başka şiirinde yine dev-
rinin şiir ortamına serzenişle şöyle di-
yor:

Bu demlerde ‘abesdir nîze-bâzî-i
kalem Vehbî

Bırakdım *cöng*-i eş’ârı ele tûmâr-ı
ceng aldım

Sonuç

1. 550 civarında cönk üzerinden
çıkardığımız istatistikî sonuçlar, alı-
şageldiğimiz “cönk” tanımının yeniden
gözden geçirilmesini zorunlu kılma-
ktadır.

2. Taranan cönklerde en çok şiiri
bulunan 30 şair içine 10 divan şa-
irinin girmesi, bunlardan Nesimî ve
Fuzûlî’nin cönk derleyicilerinin şiirle-
rini en çok aldıkları ilk 10 şair içinde
bulunması çok önemlidir. Çoğunu kır-
sal kesimde yaşayan, az çok okumuş,
şiir meraklısı, belki bir kısmı “âlim”
olmasa da “ârif” diyebileceğimiz insan-
ların tuttuğu cönklerde bu şairlerin
ciddî yer bulabilmeleri, bir yandan adı
geçen şairlerin şiir kudreti ve tesirleri-
ni ortaya koyarken bir yandan da bah-
sedilen kültür dairesindeki insanların
onları okuyup anlayabilecek, dahası
beğenip eserlerine katabilecek bir kül-
tür seviyesinde olduklarını göstermesi
açısından dikkat çekicidir.

3. Bu dağılım, Osmanlı toplumun-
da kültürel-edebî zümre farklılıklarını
iddia edildiği düzeyde olmadığını
da ortaya koyar niteliktedir. Özellikle
18. yüzyıldan itibaren divan ve halk
şiiri arasında baş gösteren yakınlaş-
ma, aruzla yazan saz şairleriyle birlik-
te geniş kitlelere hitap edebilen divan
şairlerini de cönklere taşımıştır.

4. Bütün metin örnekleri, divan
şairinin bahsettiği cönklerin bildiği-
miz klasik cönklerden farklı eserler
olduğunu bariz olarak göstermektedir.
Divan şairleri veya bu münevver züm-
reye dâhil olanlar nezdinde cönk, nefis
ciltli, tezyinatlı, renk renk kâğıtlara
şahane hatlarla yazılmış, uzunlamasına
açılan “şiir mecmuası”dır.

5. Şekil bakımından böyle olan
divan şairinin cönkleri muhteva bakı-
mından da sevgilinin güzelliğini öven

seçkin, sanatlı şiirlerle, çoğunlukla da gazellerle doluydu. Aynı zamanda dost meclislerinde, şiir sohbetlerinde açılıp okunan cönkler el el, ev ev gezerdi ve bu yönüyle önemli bir sosyal işlevi vardı.

6. Divan şiiri-cönk ilişkisini tespit amacına matuf bu çalışmaya ek olarak daha etraflı taramalarla cönklerdeki bütün divan şairleri, divan şiiri nazım şekilleri, nazım türleri, vezinler, kafiye ve redifler; bunların şiir mecmualarındaki karşılıkları gibi yapılacak yeni çalışmalarla bu ilişkinin farklı boyutları ele alınmalıdır.

NOTLAR

- 1 Bu hususta başvurulacak iki önemli kaynak: Koz 1977: 80 ve Gökyay 1984.
- 2 Meselâ bir yüksek lisans tezinde (Bütüner, 2010), aslında bir şiir mecmuası olan Sivas Ziyabey Kütüphanesi 6769 numarada kayıtlı yazma eser "cönk" olarak tanıtılmıştır. "Bir cönk incelemesi" konulu bir başka yüksek lisans tez çalışmasında da yazma nüsha tanıtılırken "*Bilindik cönkler gibi aşağıdan yukarı açılır değil mecmua tarzında soldan sağa açılmaktadır.* (Düğenci, 2012: 7)" denmektedir. Kaldı ki mecmua derleyicisi de eserini "*İşbu mecmua...*" (Düğenci, 2012: 8) diyerek eserini kendisi de "mecmua" olarak adlandırmaktadır. Keza bir araştırmacının da incelediği bazı şiirlerin bulunduğu yazmaları "*yeşil kapaklı çizgili defter*", "*1. Hamur kâğıtların dörde katlanmasıyla oluşturulmuş cönk*", "*11.8x19 boyutlarında kareli kâğıda yazılmış evrak*" şeklinde tavsif ettikten sonra "*Her üç cönk de eski harflerle yazılmıştır.*" demesinden (Altınok, 2008: 8) "cönk" terimini muhtevayı gözeterek kullandığı anlaşılmaktadır.
- 3 Bundan sonra MFK Kütüphanesi olarak anılacaktır.
- 4 Cönklerde en çok şiiri bulunan şair olarak Yunus Emre için Yunus Emre midir, başka Yunus'lar mıdır incelemesine gir(e)medik. Yunus, Yunus Emre, Âşık Yunus, Derviş Yunus, Emre'm Yunus gibi mahlasların hepsi, herhangi bir ayırım gözetmeksizin "Yunus" olarak gösterilmiştir.
- 5 Heceyle yazılan Hatâyî mahlaslı şiirlerin Şah İsmail Hatâyî'ye ait olmadığına dair görüş için bkz: Köksal 2013. Hatâyî mahlaslı heceyle yazılan şiirlerin bir değil pek çok kişi tarafından yazıldığı gibi aruzla yazılan

şiirler arasında da başkalarına ait olanlar bulunduğuna kuşkusuzdur. Bu hususta da bir ayrıma gitmeksizin "Hatâyî" mahlaslıların hepsini birlikte gösterdik.

- 6 Edebiyatımızda bu mahlasta birden çok şair bulunmakla birlikte en meşhuru 19. yüzyıl şairi Yanbolulu Türâbî'dir ve cönklerdeki Türâbî'lerin kahir ekseriyeti bu şairdir.
- 7 www.yazmalar.gov.tr adresinde bulunan cönklerin tasnifleri tam yapılmadığından şiir sayıları bakımından hareket noktamız MFK Kütüphanesi'ndeki cönkler olmuştur.
- 8 MFK Kütüphanesi'ndeki cönklerin divan şairleri lehine bir manzara ortaya koyması, cönklerden dördünün muhteva olarak tamamen divan şairlerine ait şiirlerin yer aldığı birer şiir mecmuası oluşuyla açıklanabilir. Keza sözü edilen 63 cönkten sekizinin ilâhî mecmuası tarzında olması da tekke şairlerinin yüzdesinin fazla çıkmasında etkili olmuştur.
- 9 Burada üç örnekleri değerlendirmeye almadığımızı söylemeliyiz. Meselâ bir cönkte, adını başka hiçbir kaynaktan görmediğimiz, duymadığımız Derdikoyuk mahlaslı bir şairin 32 adet şiiri vardır. Başka cönkte Şevki mahlaslı bir şairin 18 adet şiiri bulunmaktadır. Derdikoyuk'u ve kim olduğu bilinmeyen Şevki'yi hâliyle listeye almadık. Keza bir başka cönkte de başka cönklerde adına rastlamadığımız Âşık mahlaslı bir şairin 28 adet şiiri mevcuttur ki bunu da değerlendirmeye dışı tuttuk.
- 10 Zâtî, Kul Himmet ve Muhibbî'nin şiirleri toplamda eşit sayıda cönkte aldığı için üçü de ilk 30 içine dâhil edildi.
- 11 Kul Himmet, Hayâlî ve Muhibbî'nin şiirleri yazmalar.gov.tr'de eşit sayıda cönkte aldığı için üçü de ilk 30 içine dâhil edildi.
- 12 Cönklerdeki ilk 10'a göre şiir mecmualarında araya Nevî, Necâtî, Ulvî ve Nedîm girdiğinden ilk 14 şair değerlendirilmiştir.
- 13 Nâbî, yazmalar.gov.tr'de tasnifi yapılmış cönkler arasında, yer aldığı 46 cönkle divan şairleri arasında 3. sıradadır. Nâbî'nin cönklerdeki bu sıklığı dikkat çekerek bir makaleye de konu olmuştur. Bkz. Gürbüz 2012.
- 14 Bu bölümün hazırlanmasında çok sayıda şiir mecmuası ve cönk, 285'i yeni harfli, 95'i eski harfli olmak üzere yaklaşık 380 matbu divan, 60 civarında mesnevi; YÖK'ün internet sitesinde erişime açık lisans üstü tez olarak çalışılmış 279 divan, 68 şiir mecmuası ve 11 cönk, Kültür Bakanlığı'nın internet üzerinden yayımladığı e-kitap eserlerden 51 divan, 36 mesnevi, 10 tezkire ile "Metin Bankası" projesinde yer alan bütün eserler taranmıştır. Metin Bankası'nı taramak zahmetinde bulunan Prof. Dr. Ahmet Atilla Şentürk'e, ayrıca kendi ulaştıkları eserlerden katkı sağlayan, bu minvalde çalışmamıza dair gö-

- rüş ve katkılarını da esirgemeyen Prof. Dr. Fatma Sabiha Kutlar, Doç. Dr. Semra Tunç, Doç. Dr. Salahaddin Bekki, Doç. Dr. Özer Şenödeyici ve Doç. Dr. Hanife Koncu'ya teşekkür ederim.
- 15 Alıntı metinlerde kimi yerde “cöng”, kimlerinde “cönk” imlâsının görülmesi, neşredilen metindeki yazıma uyulması dolayısıyladır.
 - 16 Adı geçen çalışmada “çeng-i” olarak okunmuştur.
 - 17 Adı geçen tezde “cöng” kelimesi bu sefer de “çünkü” olarak yazılmıştır. Bu hatalı okuma, mecmuayı derleyeninin adı, eserine verdiği ad ve yazılış tarihi gibi en önemli bilgilerin de fark edilmemesine yol açmıştır.
 - 18 Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Togan 1953.
 - 19 Beyti alıntıladığımız çalışmada “cöng” kelimesi “çünkü” olarak okunmuştur.

KAYNAKÇA

- Altınok, Bakı Yaşa, *Pehlivanlı Türkmen Aşireti Cönkleri*, Ankara: Çetin Medya Grup, 2008.
- Atik Gürbüz, İncinur, *Mecmû'a-i Letâ'if*, Doktora Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi SBE, 2011.
- Boysak, Nail, *Konya Bölge Yazmalar Kütüphanesi 1479, 1591, 2752, 3005 Numaralı Şiir Mecmualarının Tanıtımı ve 2752 Numaralı Şiir Mecmuasının Metni*, Yüksek Lisans Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi SBE, 2007.
- Bütüner, Şahin, *Ziya Bey Kütüphanesindeki 6707, 6722 ve 6769 No'lu Cönkler Üzerine İnceleme*, Yüksek Lisans Tezi, Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi SBE, 2010.
- Canım, Rıdvan, *Latîfî Tezkiretü'ş-şu'arâ Tabsuratu'n-nuzamâ*, Ankara: AKM Yayını, 2000.
- Doğan, Güler, *Edirneli Nazmî Divânı (Transkripsiyonlu Metin – İnceleme)*, Doktora Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2010.
- Düğenci, Serkan, *Ziya Bey Kütüphanesindeki 6740 No'lu Cönk Üzerine Bir İnceleme*, Yüksek Lisans Tezi, Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi SBE, 2012.
- Eren, Aysun, *Defterdâr-zâde Ahmed Cemâli Efendi'nin Matlaları, Siroz ve İstanbul Şehrengîzleri, Gülşen-i İrfân Mesnevisi*, Yüksek Lisans Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi SBE, 2012.
- Gıynas, Kâmil Ali, *Pervâne Bey Mecmuası -Pervâne b. Abdullah-*, 3 Cilt, İstanbul: Eskişehir Valiliği Yayını, 2014.
- Gökyay, Orhan Şâik (1984), “Cönkler Üzerine”, *Folklor ve Etnografya Araştırmaları 1984*: 107-173 (Aynı yazı için bkz. “Cönkler Üzerine”, *Makaleler 1: Eski, Yeni ve Ötesi*, İstanbul: İletişim Yayınları: 73-147).
- Gürbüz, Mehmet, “Sözlü Kültür Belleğinde Bir Divan Şairinin İzleri: Cönklerde Nâbî”, *Millî Folklor*, Yıl: 24, S. 95, (Sonbahar 2012): 54-62.

- Harmancı, M. Esat, *Süheylî Ahmed b. Hemdem Kethüda - Divân*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2007.
- İsen, Mustafa, *Künhül-ahbâr'ın Tezkire Kısımı*, Ankara: AKM Yayını, 1994.
- Karaköse, Saadet (1994), *Ne'üzâde Atâyi Divânı*, e-kitap: 1994 <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10637,nevi-zade-atayipdf.pdf?0> 1
- Kılıç, Filiz, *Âşık Çelebi Meşâ'irü'ş-şu'arâ (İnceleme-Metin)*, 3 Cilt, İstanbul: İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Yayını, 2010.
- Koz, M. Sabri, “Cönk”, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, C.2, İstanbul: Dergâh Yayınları, 1977: 83-85.
- Koz, M. Sabri, “Cönk ve Mecmûa Yapraklarında Âşık Aramak”, *Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları VII: Mecmûa: Osmanlı Edebiyatının Kırkambarı*, İstanbul: Turkuaz Yayınları, 2012: 157-200.
- Köksal, M. Fatih, “Şah İsmail Hatâyî'nin Şiirlerinde Kullandığı Vezin Meselesi”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, S. 66, 2013: 169-188.
- Kut, Günay, “Bir Cönk Üzerine”, *Yazmalar Arasında Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları 1*, İstanbul: Simurg Yayınları, 2005: 315-334.
- Kutluk, İbrahim, *Kınalı-zâde Hasan Çelebi, Tezkiretü'ş-şu'arâ*, 2 Cilt (2. Baskı), Ankara: TTK Yayını, 1989.
- Oğraş, Rıza, *Esad Mehmed Efendi'nin Hayatı, Edebî Kişiliği ve Şâhidül-Müverrihin Adlı Eserinin Metni*, e-kitap: 1995, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10735,emgvpdf.pdf?0>
- Orak, Kadriye Yılmaz (trsz), *İbrahim Tırsî ve Divân'ı (İnceleme-Tenkidli Metin)*, e-kitap: 1995, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10656,tirsipdf.pdf?0>
- Solmaz, Süleyman, *Ahdî ve Gülşen-i Şu'arâ'sı*, Ankara: AKM Yayını, 2005.
- Şenödeyici, Özer, *Fevzî Divânı (XVII. Yüzyıl)*, Ordu: Serüven Kitabevi, 2015.
- Togan, Zeki Velidi, “Topkapı Sarayında Dört Cönk”, *İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi*, 1 (1-4), 1953: 73- 89.
- Vural, Emre, *Michigan Üniversitesi 356 Numaralı Şiir Mecmû'ası, (İnceleme-Metin)*, Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi SBE, 2013.
- Yelten, Muhammed (trsz), *Ne'üzâde 'Atâyi Sohbetü'l-ebkâr*, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10706,girispdf.pdf?0>
- Yenikale, Ahmet, *Sünbül-zâde Vehbî - Divân*, Kahramanmaraş: Ukde Kitaplığı, 2011.
- Yıldırım, Dursun, *Elyazması Bir Kitap Türü: Cönk/Cöng*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayını, 2013.